

Portugees – Israëlietische Gemeente te Amsterdam

ק"ק ספרדים תלמוד תורה באמשטרדם

הרב יוסף בנימין צרפתי
ק"ק ת"ת ספרדים
אמשטרדם

פה מתא אנטווערפען. ב' סיון יום המיוחס תש"פ.
יאה"ר ציי"ט של אדוני אבי ה"ר עמרם ב"ר מאיר צרפתי זצ"ל.

**בענין אם עבר זעם המגפה
להתיר לחזור ולהתפלל בצבור בבתי כנסיות (א')**

לכבוד ידיד נפשי הגאון רבי אליעזר וואלף שליט"א,
רב ואב"ד ק"ק אשכנזים אמשטרדם יצ"ו.

יקרתו הגיעני. ובו מבקש לדעת עד היכן השיגה ידי בסוגיות פקוח נפש וסכנת נפשות ושומר פתאים והמסתעף, לקיים אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו. כי עד הנה נמנעו כל תושבי העיר מלהתפלל במנין, וכפי שהרתענו והתרענו, ועתה כמה אברכים מאסו מלהתפלל ביחיד ומפצירים להתיר להתפלל במנין מחג השבועות ואילך, כשם שהיתירו עתה בארץ ישראל. וכת"ר מבשר טוב כי מספר החולים והמתים פוחתים והולכים שבח לאל והכי קטני ממאות ביום לעשרות ביום. וגם הודיעו עתה מטעם המלכות כי בעוד שבוע (הראשון לשישי למנינם) יותרו כמה מן ההגבלות על המחיה ועל הכלכלה. ואם הכל ילך כשורה בע"ה אז בעוד חודש יוסיפו להתיר עוד כהנה. וכת"ר דיבר על דנא פתגם עם הגר"א ווייס שליט"א, והשיב לו כי עתה יש להתיר תפלה בצבור, ואמר לו כי בבבא קמא (דף ס':) מוכח להדיא דאף בשעת הדבר התפללו עשרה בבית הכנסת. וכת"ר הציע לו את אשר כתבתי בביאור דברי הש"ס דבבא קמא דאדרבה בשעת הדבר לא מצלו ביה עשרה, וקלסיה. ואף הרה"ג ר' יוסף שפרונג הי"ו כתב לו וז"ל הדברים דברי טעם. כך אמר מרן הגאב"ד. עכ"ל. ואעפ"כ עמד הגר"א ווייס על משמרתו כי להלכה למעשה להתפלל כעת במנין אינו לא איסור ולא חיוב, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. וכבודו מעיד כי נהנה ממנו עצה ותושיה, ונתקיים בו כל הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל. ומאידך בענין המגיפה אין עוד מלבדו אשר צפה והביט אחרית מראשית, ומי כמוהו חכם עדיף מנביא יודע מה ילד יום. ומבקש מאתי חות דעתי. ויכריע ביניהם. עכ"ד.

א. בתענית (דף י"ט). עיר שיש בה דבר אותה העיר מתענה ומתרעת. איזהו דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר. פחות מכאן אין זה דבר. ופירש רש"י ז"ל (שם דף כ"א: ד"ה ביום) דאקראי בעלמא הוא. ובשו"ת חות יאיר (סימן קצ"ז) כתב, דלאו דווקא דבר, אלא הוא הדין כל חולי המדבק מאיש לאיש ומבית לבית וממית בני אדם רבים בזמן קצר חוץ לטבע נקרא דבר. וגם על זה אמרו (בבא קמא דף ס':) דבר בעיר כנס רגליך. עיין שם.

ויש לחקור מה דין עיר שיצאו ממנה שלשה מתים ועתה אין יוצאין הימנה אלא מת אחד או שני מתים. מי אמרינן פחות מכאן אין זה דבר, בין קודם שיצאו ממנה שלשה מתים, בין אחר שיצאו הימנה שלשה מתים. או דלמא הך פחות מכאן אין זה דבר, היינו קודם שיצאו ממנה שלשה מתים, אבל אחר שיצאו ממנה שלשה מתים, אפילו פחות מכאן הרי זה דבר. כלומר שיעור אקראי איכא ואין זה דבר, או מיתת אקראי ליכא והרי זה דבר. ונפקא מינה לענין הלכות דבר בעיר דבבא קמא (דף ס' א:): תנו רבנן דבר בעיר כנס רגליך. תנו רבנן דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך. תנו רבנן דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת.

והנה בדין דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו, והני מילי היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה. כתבתי (בדרשת שבת הגדול אות ג') דמשמע ריהטא דשמעתתא דדבר בעיר כל בתי כנסיות בטלין ולית בהו לא תנוקות דקרו ולא עשרה דמצלו. והא דמוכח דזמנין קרו ביה דרדקי ומצלו ביה עשרה, על כרחך היינו בבי כנישתא דשיבבותא דלית בה דברתא, כדאמר בתענית (דף כ"א א:): בסורא הוות דברתא בשיבבותיה דרב לא הוות דברתא. שדרך להיות בית הכנסת בכל שכונה, כדאמר בסוטה (דף כ"ב). בתי לא בית הכנסת בשיבבותך. עכ"ל. והשתא אם איתא דעיר שיצאו ממנה שלשה מתים ועתה אין יוצאין הימנה אלא מת אחד או שני מתים אין זה דבר, יש לדחות דהא דזמנין קרו ביה דרדקי ומצלו ביה עשרה, היינו בשיבבותא שיצאו ממנה שלשה מתים ועתה אין יוצאין הימנה אלא מת אחד או שני מתים. ואם אמת נכון הדבר, אי"כ לעת עתה שיותר אין כאן מאות מתים בכל יום אלא עשרות ל"ע כשיעור אקראי בעלמא, שפיר דמי להורות כדעת הגר"א ווייס דהשתא הכא לענין תפילה במנין אין כאן לא איסור ולא חיוב. כי דין המדינה כדן עיר שיצאה ממנה שלשה מתים ועתה אין יוצאין הימנה אלא מת אחד או שנים, וזמנין קרו ביה דרדקי ומצלו ביה עשרה.

ברם לע"ד מוכרע דעיר שיצאו ממנה שלשה מתים ועתה אין יוצאין הימנה אלא מת אחד או שנים הרי זה דבר. מדאמר התם (דף כ"א א:): דרורקת עיר המוציאה חמש מאות רגלי הוה ויצאו ממנה שלשה מתים ביום אחד. גזר רב נחמן בר רב חסדא תעניתא. אמר רב נחמן בר יצחק כמאן כרבי מאיר דאמר ריחוק נגחותיו חייב קירב נגחותיו לא כל שכן. ופירש רש"י (שם) וז"ל ריחוק נגחותיו, בשור מועד קאי. בבבא קמא (דף כ"ג א:): אי זהו תם ואי זהו מועד. כל שהעידו בו שלשה ימים דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר כל שהעידו בו שלש פעמים ביום אחד. רבי יהודה סבר כתיב (שמות כ"א, ל"ו) או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום, מתמול תרי, שלשום תלת, הרי שלשה ימים. ורבי מאיר סבר ריחוק נגחותיו כשנגח בשלשה ימים זה אחר זה חייב, קירב נגחותיו שנגח שלש פעמים ביום אחד לא כל שכן. עכ"ל. ותנן התם, איזהו תם משיחזור בו שלשה ימים דברי ר' יהודה, ר' מאיר אומר כל שיהו התנוקות ממשמשין בו ואינו נוגח. וא"כ כשם ששור מועד אינו חוזר להיות תם עד שיחזור בו שלשה ימים, כך גם עיר שיצאו ממנה שלשה מתים הוי דבר בעיר עד שלא יצאו הימנה מת אחד או שני מתים מיתת דבר אלא מיתת ארעי. כלומר עד שתעצר המגפה. וא"כ על כרחך צריך לומר, דהא דזמנין קרו ביה דרדקי ומצלו ביה עשרה, היינו דוקא בבי כנישתא דשיבבותא דלית בה דברתא כלל. וא"כ עדיין אי אפשר להתיר לחזור להתפלל במנין.

והכי נמי מסתברא שאין פירוש ושיעור חבי כמעט רגע עד יעבר זעם דאמר התם, עד שלא יצאו הימנה אלא מת אחד או שני מתים. אלא פירוש ושיעור עד יעבר זעם היינו עד שתעצר המגפה. כדכתיב (במדבר י"ז, י"ג) ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה. וסימנך ויהי אחרי המגפה (במדבר כ"ו, א') פרשה פתוחה להפסק. שכל שלא נעצרה המגפה לא כלה הדבר, שאם יתפזרו הכנוסים, סופו להיות חוזר וניעור ומוסיף והולך עד שיצאו הימנה שלשה מתים בשלשה ימים. והגם שמצינו דבר תלתא דרגי למעלה, כדכתיב (שמות ט', ג') דבר כבד מאד. דבר, ודבר כבד, ודבר כבד מאד. אך בתר איפכא דבר תלתא דרגי למטה, למחצה לשליש ולרביע לא שמענו, שאין חצי שיעור בדבר. שכל שלא נעצרה המגפה לא כלה הדבר ואכתי דבר בעיר קרינן ביה, לפי שאם יתפזרו הכנוסים עתיד הדבר לחזור לסורו.

וכן מוכח להדיא בשולחן ערוך (יו"ד סי' קט"ז, ה' בהגהה) וז"ל יש לברוח מן העיר כשדבר בעיר. ויש לצאת מן העיר בתחלת הדבר ולא בסופו. וכתבו הטי"ז (שם ס"ק ה') והגר"א (שם אות י"ז) הטעם, כיון דכבר איתחזק הדבר. ומקורו טהור בשו"ת מהרי"ל (סימן מ"א) וז"ל שמעתי מפי מה"ר שלום שי' דלאחר שהתחיל ונתחזק ואיתיהיב ליה רשותא למסגי להדיא יש לכנוס רגליו. עיין שם. ומפורש יוצא מדקדוק לשון הרמ"א "בתחלת הדבר ולא בסופו", שכיון שהתחיל דבר בעיר הרי הוא בחזקתו עד סופו. ודו"ק.

ובאמת הגע עצמך, הלא לפני פורים לא היו עשרות מתים בכל יום אלא אחד בעיר ושנים במדינה, ואף על פי כן נתפשטה המגפה כמו אש בשדה קוצים ורבים חללים הפילה אחד מאלף מכל תושבי מדינותינו רח"ל. כדאמר בברכות (דף ד':) תנא מיכאל באחת, גבריאל בשתיים, אליהו בארבע, ומלאך המות בשמנה. ובשעת המגפה באחת. וא"כ השתא נמי לבי נקפי וחשב לו כפי, ואין בידי להשיבו להתיר להקהל אלא לעמוד על נפשם. ובעוד חודש בע"ה נזכה ונחיה ונראה ונחזור ונשנה פרק זה בע"ה.

ומיהו במקום שמקיימין רישא דבר בעיר כנס רגליך, שסופן לקיים סיפא עד יעבר זעם, אפשי ואפשי לומר קבלו דעתי. אבל במדינות אלו שמקיימין כנס רגליך לחצאין, שסופן לקיים עד יעבר זעם בכפליים, אי אפשי לומר קבלו דעתי. שעד שתעצר המגפה יכלה הזמן ותכלה שנה ואין לדבר סוף. ובפרט כי בשו"ת הרשב"ש (סוף סימן קצ"ה) הלא אזיל כל בתר איפכא, וסבירא ליה דבר בעיר קרו ביה דרדקי ומצלו ביה עשרה. עיין שם. והגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל הביאו בגליון הש"ס (ב"ק שם), והורה כן בפוזנא בזמן מגפת החולי רע של שנת תקצ"א, וכמ"ש בחידושי רע"א על מסכת נדרים (דף ל"ט:). עיין שם. ועל כן אם נפשך להורות כפי שהשיב לו הגאון רבי אשר ווייס שליט"א, שהיא שיטה אמצעית, לדעתי אל יורה כן אלא לאותם האברכים הנ"ל, מאחר וכולם בני ארבעים ומטה, ומאחר וכולם כבר חלו בקורונה בסעודת פורים בכולל. והגם דלא ברירא לי דברי הרופאים שכל מי שכבר חלה בקורונה יותר אינו יכול לחלות עוד לעולם, שכן מבואר בשו"ת חות יאיר (סימן ס') שבמגפה אפילו חלה ונתרפא אכתי הוי בסכנה מועטת, מכל מקום קרוב לודאי שמי שכבר חלה על כל פנים לא יחלה שוב בקרוב. משא"כ לגבי שאר בתי כנסיות ובתי מדרשות שרובם בני ארבעים ומעלה, שב ואל תעשה, ובעוד חודש בע"ה נזכה ונחיה ונראה ונחזור ונשנה פרק זה בע"ה כאמור.

ותדע כי עד עצם היום הזה עדיין אין שום מנין בבתי הכנסיות ובבתי המדרשות פה אנטווערפן. ברם יש מנין של עירוב חצרות ברחוב שכנגדי, ומתוך הלשכה שבביתי אני רואה ושומע את החזן העומד על גג אחד הבתים. והיום שהוא יאה"ר ציי"ט של אבא מרי עליו השלום, עניתי אמן על הקדיש של החזן מאצלי. ואדרבה בברכות (דף נ"ג:) גדול העונה אמן יותר מן המברך. ותנצב"ה.

ובספר שם משמואל (מועדים דף רס"ב) אשר ירשתי הימנו, מצאתי מכתב המחבר לחותנו בדבר חיוב הצום והתפלה ביום הכפורים לחולה, וז"ל וכן בענין התפלה, ידוע שהשליח צבור מוציא הנך דאניסי ואפילו עם שבשדות, וחשוב כמו שמתפללים בעצמם [ראש השנה דף ל"ה]. ואם כן אם יצוה עליך הד"ר שלא תתפלל ואתה אנוס בדבר הש"ץ מוציאך. ולא דוקא הש"ץ דעירך אלא אפילו הש"ץ דסוף העולם. עכ"ל. וא"כ הוא הדין בנדון דידן שדבר בעיר, הש"ץ דסוף העולם מוציא את כל אמשטרדם שיהא חשוב כאילו התפללו כולם בצבור.

ב. ומ"ש כת"ר שמעתה המלכות מתרת לציבור לשוב לעבודתם להביא טרף לביתם. הנה בבבא קמא (שם) תנו רבנן דבר בעיר כנס רגליך. ואף על פי כן אמרו עוד שם, תנו רבנן דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך. ותנו רבנן דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת. ועל כרחק משכחת לן דבר בעיר ומהלך בדרך, ודבר בעיר ובי' או ג' בבית הכנסת. אך לא מצאתי בדברי רבותינו הראשונים ביאור גדר כנס רגליך, ולא מי ומה יוצא מן הכלל.

והנה באגרת המפורסמת (סוף אות א') כתבתי וז"ל ואל יצא איש ממקומו אלא לצורך אוכל נפש ולצרכי רפואה בלבד, ובתנאי שהוא מוגן ומגין מכף רגל ועד ראש. והנה מה טוב אם יסדרו שלא יהא מכירת המזון אלא על פי הזמנה ואסיפה, ועל ידי משלוח לזקנים ולחולים. עכ"ל. ולמדתי כן מתוך דברי ספר תקנות חכמי מכנאס (חלק ב' עמוד 27 בד"ה כמו) וז"ל סיפרה לי מרת אמי ז"ל על אביה מו"ז הקדוש [רבי שלום עמאר] זצ"ל, שהיה הולך בימי המגפה לא תקום פעמים צרה במבואות האפלים בלילות ופניו רעולים, אין נראים כי אם עיניו דוקא וגם הם במכחול כדי שלא וכו' חס ושלום, לספק מזון לחולה ולהעירו לאכול בעל כרחו. אותו זמן המאכל היה מוכרח לו וכו'. דברי מורתי ז"ל כמעט אות באות. עכ"ל.

ומעתה שהמלכות מתרת לציבור לשוב לעבודתם, נ"ל כי גם לפום דינא בדלית ברירה יש להתיר לצאת ולהתפרנס כדי מחיה, כמו שאמרו בבבא מציעא (דף ק"ב). ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו (דברים כ"ד, ט"ו). תניא מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה, לא על שכרו? וכיוצא בו בפסחים (דף כ"ה). תניא רבי אליעזר אומר, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך. אלא לומר לך אם יש אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר בכל נפשך. ויש אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר בכל מאדך.

ומקרא מלא דבר הכתוב, שנאמר (בראשית מ"ב, א'-ד') וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ויאמר רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות. וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר במצרים. ואת בנימין לא שלח כי אמר פן יקראנו אסון. וכתוב (שם מ"ג, א'-י"ג) והרעב כבד בארץ. ויהי כאשר כילו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים, ויאמר להם אביהם שובו שברו לנו מעט אוכל. ויאמר אליו יהודה לאמר העד העיד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אוכל. ויאמר אלהם ישראל אם כן אפוא זאת עשו וגוי ואת אחיכם קחו.

ואל תתמה שיש להתיר יותר לעני להתפרנס כדי מחיתו מאשר לעשרה להתפלל בציבור. שהרי מותר לפועל למסור עצמו לידי ספק סכנה על שכרו כנ"ל, ואסור ליכנס להתפלל במקום ספק סכנה. כדאמר בברכות (דף ג'). תניא אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי שלום עליך רבי. ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי. ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו. אמרתי לו להתפלל. ואמר לי היה לך להתפלל בדרך. ואמרתי לו מתירא הייתי שמה יפסיקו בי עובדי דרכים. ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה, מפני חשד מפני המפולת ומפני המזיקין.

וכן מבואר בדברי רבנו הנודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן י') בתשובתו על האיש הצד ציד, שכתב וז"ל ואמנם מאד אני תמה על גוף הדבר, ולא מצינו איש ציד רק בנמרוד ובעשו, ואין זה דרכי בני אברהם יצחק ויעקב וכו'. ומי שהוא איש הצריך לזה ופרנסתו מצידה כזו, בזה לא שייך אכזריות. והרי שוחטין בהמות וחיות ועופות וממיתים דגים לצורך האדם, ומה לי טהורים שיאכל מבשרם ומה לי טמאים שיאכל ויפרנס עצמו מדמי עורותיהן. וכל בעלי חיים ניתנו לאדם לכל צרכיו. אבל מי שאין זה לצורך פרנסתו ואין עיקר כוונתו כלל בשביל פרנסתו, הוא אכזריות. ועד כאן דברתי מצד יושר ההנהגה שראוי לאדם להרחיק מזה. ועכשיו אני אומר אפילו איסורא איכא, שהרי כל העוסקים בזה צריכין להכנס ביערות ולהכניס עצמם בסכנות גדולות במקום גדודי חיות ורחמנא אמר (דברים ד', ט"ו) ונשמרתם מאוד לנפשותיכם. ומי לנו גדול ואומן בקי בצידה יותר מעשו שהכתוב העיד עליו (בראשית כ"ה, כ"ז) ויהי עשו איש יודע ציד וגוי, ופוק חזי מה אמר הוא על עצמו (שם כ"ה, ל"ב) הנה אנכי הולך למות וגוי, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהיינו שהוא מסתכן בכל יום בין גדודי חיות. וכן פירשו הרמב"ן. ומעתה איך יכניס עצמו איש יהודי למקום גדודי חיות רעות. ואף

גם בזה מי שהוא עני ועושה זו למחייתו, לזה התורה התירה, כמו כל סוחר ימים מעבר לים. שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו, אין ברירה, והתורה אמרה (דברים כ"ד, ט"ו) ואליו הוא נושא את נפשו, ואמרו רז"ל (ב"מ דף קי"ב). מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו וכו'.

ומעתה אני אומר שיש בדבר זה איסור וגם סכנה. ועוד בו שלישיה שעכ"פ מזכירין עונותיו, שאין זה פחות מקיר נטוי. ואולי לזה כיונו חכמי המשנה במסכת ברכות (פ"ד מ"ד), רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע השם את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור כו'. ואמרו שם בגמרא (דף כ"ט): מאי פרשת העבור, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כו' איכא דאמרי כו' אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה כו'. עיין שם. ולדרכנו יובן דזה המהלך במקום סכנה הוא עובר על דברי תורה, דכתיב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם וגם מזכירין עונותיו, וממילא הקדוש ברוך הוא מתמלא עליו עברה. דאילו בשאר איסור שאדם עושה, לא בשביל עבירה זו יתמלא הקדוש ברוך הוא עברה עליו, אבל זה שגורם להזכיר כל עונותיו הקדוש ברוך הוא מלא עליו עברה. והנה במי שמוכרח לזה מחמת פרנסתו, הורו לו חכמינו ז"ל תפלה שיתפלל על עצמו, אבל מי שעושה כן בשאט נפש איך תקובל תפלתו. ולכן יש בדבר זה מדה מגונה דהיינו אכזריות וגם איסורא וסכנתא וגם הזכרת עונותיו. ולכן השומע לי ישכון בטח השקט ושאנן בביתו ולא יאבד זמנו בדברים כאלה. עכ"ל.

ואחתום באהבה רבה בשים שלום טובה וברכה

יוסף בנימין ב"ר עמרם צרפתי